

«AZƏRBAYCAN» qəzetinin 1919-cu il 23 aprel (Çərşənbə günü) tarixli 164-cü nömrəsinin ADA Universitetinin dəstəyi ilə transliterasiyası

Çarşənbə, 22 rəcəbül-mürəccəb sənə 1337.
23 nisan 1919 sənə.

Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetisidir

Məhəlli-idarə:
Bakı, Vorontsovski və Qubernski küçələrin künəcunda 4 nömrəli evdə
"Azərbaycan" idarəsi.

Telefon nömrə: 39-60.

Tək nüsxəsi 1 manat.

Türk və islamla müədd məqalələrə səhifələrimiz açıqdır.

Dərc olunmayan övrəq iada ediləməz.

Dərc edilən məqalənin mükafatını idarə təyin edir.

Abunə şəraiti:
Bakı üçün 1 aylığı 20 rubla,
2 aylığı 35 rubla, 3 aylığı 50 rubla.
Qeyri şəhərlər üçün 1 aylığı 25 rubla,
2 aylığı 45 rubla, 3 aylığı 60 rubladır.

Elan fiatı: birinci sahifədə sətəri 4 rubla,
axırncı sahifədə sətəri 3 rubla,
itən şeylər və yer axtaranlar üçün 2 rubla.

ELAN

Ticarət, Sənəat və Ərəq Nazarəti bununla elan edir ki, aprelin 28-də gündüz saat 1-də Ərəq Nazarəti binasında Oqlinski küçə "Natsional" mehmanxanasında aşağıda göstərilən miqdar bəliqlər hərrac ilə satılacaqdır:

A) Hissə-hissə:		
1 – Jereq [xəşəm]	2 tara	
2 – Sudak [sif]	3 tara	
3 – Şuka [durnabalıq]	16 tara	Vazni təqribən 6,140 put
4 – Leş [şapəq]	43 tara	
5 – Sazan [çəki]	169 tara	11 girvənkə
6 – Som [naqqa]	52 tara	
7 – Vobla [külmə]	129 tara	
B) Seld [siyanək]	1965 tara	Vazni təqribən 5413 put

Göstərilən miqdar bəliqlər hamısı bir yerdə və ya seldin hamısı iki partiya və qalanları isə ələhiddə satıla bilər.
Satılan bəliqlər Vinner şirkəti zavodunun dondurma anbarlarında (İrəvanski, nömrə 2) saxlanılır. Tətil günlərindən başqa hər gün səhər 9-dan 12-yə qədər məhkumdür.
Hərək aprelin 28-i gündüz saat birə qədər başlı paketdə gəndərlən bəyannamələrə olacaqdır. Bəyannamələrdə seldin ayrıca və qalan bəliqlərdən də ayrıca put qiyməti göstəriləndir. Qiymət rəqəmləri dəyri, hərfləri yazılmalıdır. Bəyannamə ilə bərabər seld üçün on min manat, qalan bəliqlərə isə yirmin min manat zəlq veriləcəkdir.
Bundan əlavə, bəyannamə verənlər şəxslərini isbat edici sənədlər dəqi təqdim etməlidirlər.

Zəlqə nəğd pullarla, həmçinin mülki qanunlarda göstərilən qaydalar üzrə əvəli-qəyri-məqdədə də [dəşinməz əhəli] qəbul olunur. Hərəkə təsdiq edilmiş Ticarət, Sənəat və Ərəq nazir-tərəfindən olur.

Tətil günlərindən başqa hər gün saat 11-dən 2-yə qədər Ərəq Nazarətinə 24 nömrəli otaqdan bir barədə lazım gələni müfəssəl məlumat almaq olur.

Nazirin baş vəkil: İmza

DAĞİSTANA İMDAD

Dağıstana imdad məsələsi, görünür ki, qövənd feilə [sözənd əmələ] gətiriləmk uzadılır. Şəyani-diqəət və səzi-yə-əhəmiyyət [diqəətləyi və əhəmiyyəti olan şey], partiyaların və imdad işinə – rəsmi hökumət imdadından ayrı olaraq – könnüllü surətdə girişə də könnüllü dəstələri təşkil etməlidirlər.

Bir tərəfdən "Müsavət", bir tərəfdən Sosialistlər İttifaqı və digər tərəfdən də Bitərəflər partiyası, hər biri öz əndindən könnüllü yardım və yardımaç qəfətri açdı dağıstanlı qardaşlarımızın imdadına yətişək üçün çalışmaçdadırlar.

Azərbaycan türk və islamlırın əhəli müəssəlləri [nüməyəndələri] özləri partiyalarının və xüsusdə çalışmaç Azərbaycan və Dağıstan xeyriyələri sevinirəcəklər dərcə layiq-təkdir və şəyani-təhsin [təqdire və əqləməyə layiq] bir əməldir. Yalnız bir arzı qılır ki, o da bu qışqımdan hasil olacaq məqarəli yerini tutsun və imdad bəhəq [doğrudan] bir bir imdad olub dağıstanlı qardaşlarımız müşkil həaldən çıxarsın.

Bu son arzusun hüsəla gəlməsi üçün hər bir partiyaların üzərinə könnüllü yardımç qəfətri açdı vəzifələri dəqi təarətüb edir [qoyulur] ki, vəzifələr əhəmiyyətlə böyük bir mövqə ehrəz etməkdədirlər [tutmaqdadırlar].

O vəzifələri an başçılarlarından biri bu "Dağıstana imdad" işini birləşdirərk və bu yoldə ittihad və gərməkdir. Bu işdəki ittifaq, partiyə əzəlini [üzvlərini] "kənarəndə baxanlar" yanında məhəb edəcəklər [utandıracaq] və özərinə təhmət, məzəmmət yətişəcəklər ittifaqlardan əd oluna [səvəli] bilənlər. Madəm ki, məqsəd bərdir, o həldə bu məqsədin sünlü yəlundə sərf edilən əmək və əməllər də bir olmalıdır ki, işin içindən bir nəticə çıxsin.

Hər partiyaların xüsusi olaraq könnüllü yardımç sözümdə ola bilənlər. Çünki təbiiyərk ki, könnüllü yardımç istəyənlər öz bəyənədi partiyalarını başına yığılacaqdır. Arzumuz fəqət budur ki, hər partiyaların könnüllüləri yığılğından sonra, bunların Dağıstana əzmi və orada nə vəclə [nə cür] iş gərmələri məsələləri ümumillikdə həll ediləmk üçün bir mərkəz məruət edilsin [başlansın]. Yeni partiyalar əzəllərindən bərs, kişiqr nəfərlər iştrake əzəli bir komisiya təşkil edilib yardımç könnüllülər gəndərmək, Dağıstana təzəm olan müvələrdə yerləşdir-mək, savlamaq, yemək-içmək ehtiyacınm rəf etmək [qərəndə qəldir-mə] və bu Azərbaycan könnüllü qüvvəsinə vəhəb bir qüvvə surətində dağıstanlı qardaşlarımızın imdad yolunda sərf etmək işi o komisiyona tapırılsın.

Bu Dağıstana imdad məsələsinin bir cəhətidir ki, zənn edirik, buna qarşı əsəs etibarı ilə etiraz edən ələmsən qərk, zira etiraz edən ələmsə, müxtəlif proqramlı partiyaların və məslə üzərində və bu işdə ittihad və ittifaq[ın] partiyalıq nöqteyi-nəzarindən "imkan xərçində" işə iş kimi tələqi qədərən [qiyəmətləndirilən] çəxsə, öylərən Dağıstana imdad məsələsinə imdadənd başqa özə bir məramın dəqi təarətinə oluqlarına güman əpərməyə haqqımız olur.

Məsələn başqa bir cəhət dəqi vardır ki, o da dağıstanlı qardaşlarımız Denikin qərgürətürünün ərsinə vəqə olan müharibə gəşidində və iş nə yolda və nə vəziyyətdə olduğundan, dağıstanlı qardaşlarımız nə miqdar imdad ləzümündən kəlməncə vüquf və ittifaat [xəbər, məlumat] hasil etməkdən ki, bu da məhəllində [yerində], yəni Dağıstanın özündə mümkündür.

Məlumumuz olduğdu üzərində könnüllü adamlar seçilib, bu günlərdə Dağıstana gəcdəklərdir. Genə əzər edərək ki, müxtəlif partiyaların mənsəb olan bu adamlar Dağıstana gərdəkm xüsusi bir komisiya sifətlə təsəlmələr və gedib də hal və özənni [vəziyyəti] nəcəlyəndən dəriüst məqarə əz etmişlər. Öndən əlavə, buradən gərdənkənlə ənd könnüllü köməyinə orada nə surətlə vəqə və istəməli [istifadəsi] xüsusündə də pişəvət [qəbaçqadən] hazirləqdə də bulunsunlar. İstisən müəyyən bir nizam və qayda ilə yəriləmənsə diqəət yətişənlər. Sistem və xudsarənə [özbaşına] işlər gərməmənsə yöl verilmənsə. Qəzət, səy edilsin ki, imdad haqqı iş imdad məhiyyətinə olub də, dağıstanlı qardaşlarımız feilən hiss edəcəyi mərtəbə müəssir [təsiri] olsun.

İstə, bu birlik və nizam ilə iş gərmək arzularımızı əmələ gələrsə, imdadvərlər oqlığı, dağıstanlı qardaşlarımız haqqı kömək yətri bilib onları də, özümüzdə də qərgürətürə təcavüzəndən müdafiə əzə edə bilərik. Bunun üçün partiyaların və mütəhm işdə birliyə dəvət edib də müvəffəqiyyətlərini təmənna edirik.

Hacıbəyli Üzeyir

TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ

- Tokiodən xəbər verilir ki, bütün Koreyada hənüz davam edir. Bir çox yerlərdə açıq üsyan əməli gəlməlidir. 3500 nəfərən artıq ədəm həbs edilmişdir. Bunların əksəri xəçpərəstlərdir. Baş vəzir [Baş nazir] qət eylənmişdir ki, Yaponiya mütəmələkarları idarə üçün bir idarə təşkil edilsin. Gözənlər ki, hərbi qubernator əvəzinə general-qubernator təyin edilər.

- Bərdən xəbər verilir ki, Ukraynda bölvəkilərin hali gətdiklə fənəlasır. Petyura qoşunları təzadən hücumə keçib, bu hücumda də müvəffəqiyyət qazanmışdırlar. Ukraynalılar şimaldan irəlliyəb Sarnı (mühüm dəmiryöl nöqtəsidir), Dubrovic və Istolni işğal etmişlərdir. Rum qoşunları tərəfindən bölvəkilərin Xersondən çxarılmalıqları xəbəri təyid [təsdiq] edilər.

Kolçak ilə mübarizəyə dəvət

Petroqradnə nəşr edilən "Pravda" qəzetəsinin buğünkü nömrəsində yazılan sərmaçəla [baş məqalə] ilə əhəli Kolçak ilə mübarizəyə dəvət edilər. Qəzetə Rusiyalı zəhmətçə ünsürinə müracət edərək təklif edir ki, Rusiyə İdl kanarını müdafiə edərək qərgürərk Kolçak bəndəsini Uraldən qovsunlar. Ümumi Həmkərlər İttifaqının və bir çox əməli firqələrinin intibahnaməsi [bəyannaməsi] dərc edilmişdir. Bunlar hənüz əhəlini mübarizəyə dəvət edilər.

Bütün Moskva fabrika və zavodlarındə mitinqlər tərtib verilərək Kolçak ilə mübarizə və qırmızı əsgər yazılmağa əməllər dəvət edilər. Bütün əmələ qərarlarındə denilir ki, vəhşi, xunxar [qənicən], Şura Rusiyanı xətrə [təhlükə] altınə ələk Kolçak ilə mübarizə etmək lazımdır.

Həmkərlər İttifaqının Mərkəzi Komitəsi "Kolçak əməllərə nə gətirir?" sərlövhəsi ilə bir intibahnamə dərc edərək deyir ki, Kolçak ətrafına çərn köhnə quillər, fabrikaçılar, zavodçular, jəndərmələr, polis nəfərləri və xəlfyəcilər, poplar [keşişlər], xəzinəni oğrəyanlar və o adəmlər yığılmışlar ki, onlar yerlərini, mənbəələrini, zavodlarını öz əllərinə keçirməşlər istəyirlər. Rusiyayı Şura hökumətindən əzad etməyi vəq ədəm kolçakçılar nə istəyirlər? Onların ərzəlin əyindən və təbəlləri sədədir. Kolçak və onun ətrafındakıları istəyirlər ki, kəndçilərdən yerləri ələl mülkədarları ərsəndir. Zavodlarda əməlləri qul halına gətirinslər. Sərməyni xəzayənlərə versinlər. Bankları bankçılara, əfsələrlə çilənləri qayıtsınlar. Əməlləri itfaqların, təşkilatları dağıtsınlar. Əməlinin iş vaxtı 10 saatdən 12 saatəqə artırsınlar. Müzd qiymətini əksiltinslər. Əməlləri işğal etdikləri burlıqların otaqlarından köçürtsinlər. Bütün klub və kitabxanaları bağlansınlar. Qəsb edilmiş olan evləri əmələ təşkilatından ələb səhəblərə qayıtsınlar. Köhnə polis və jəndərmə və ya xəlfyə polisiəri yenidən təşkil edilsin. Nəhayət, Romanov xanəndənindən bir nəfəri inqilab taxtına əyləşdirinslər. Bütün mərkəzi icra komitələri bütün əməllərə təklif edir ki, tənə-vəhid [vəhəb bir bədən] kimi səbiq mülkədar, fabrikaçı, burlıq və zabitanın [zəbitlərin] və çər generalının qarşısına çıxıb bu əks-inqilabçılara və general Kolçakı məğlub və məçhur [qəhr, məh] etsinlər.

Bölvəkilər və Kolçak

Omsk – Mənzil cəhəsinə Kolçak qoşunları cəbhasinə Şura qoşunlarının 49 nəfər nüməyəndələri çıxdı və dəmişlər ki, qoşunlarımızın Kolçak tərəfinə cəbhasindən ötrü biz vəkil edilmişik. Fəqət, bu şərtlə ki, Şura qoşunlarına Kolçak fırsəti [dəstəsi] nəmə verilsin. Baş koməndən, Qeydən fırsətinin ərsuzuna əməl ediləcəyini bildirərək, aprelin 18-də gəcə Şura qoşunları Kolçak tərəfinə keçmişdir. Cəbhanin açılışından Kolçak dəstəsi istifadə eyləmişlər. Omsk – Kolçak qoşunları ilə şimalda iş gərkən [Nikolay Vasiyev] Çaykovski qoşunlarının rəbətisi peydə edilmişdir.

SÜLH ƏTRAFINDA

- Nəməslərin süllh nüməyəndələri aprelin 25-də Parisdə gəzəyirlər. Bunlara 75 min kəlmədən ibarət olan süllh müəhəddənə [səziş] təqdim ediləcəkdir. Hərbi şərtinə 12 min kəlmə, zərarləri iada etmək şəraiti [ziyani kompensasiya etmək şərtləri] 12 min yüz, su yolu şəraiti 6 min kəlmə, dəvə məsuliyyəti məsələsi 6 min kəlmə, sərhəd məsələləri 7 min kəlmə, iqtisadi və maliyyə şəraiti [və Cəmiyyəti-Qəvam [Millətlər Cəmiyyəti] məsələsi yərdən qalan kəlmələrdən ibarətdir. Cəmiyyəti-Qəvam məsələləri şərhanəmən müqəddəsinə idəkl [dəkil] ediləcəkdir. Orada ümumi əsəslərdən danışılacaqdır. Əhndənəndə [səzişə] əvvəlində nisbətən bir şərt əlavə edilmişdir. Süllh əhdnaməsi Müttəfiqlərin dışmənləri tərəfindən imza edilədikdən sonra Müttəfiqlər 30 gün müddətə təsdiq etməlidirlər.

- Ən mövşuq [mətəbar] mənbələrdən xəbər verilir ki, hal-həzrdə Reyin qiyməti [bölgəsinin] istilə edən Amerika qoşunları qeyri-müəyyən vaxtdək orada qalıb, süllh imza edilədikdən sonra bunlar çəkərək 10 diviziya yeni Amerika qoşunları gətiriləcəkdir. Bunların yəddisi fransız ehtiyat qoşunlarına mənsəb olacaqdır. Bu qoşunları oradan çəkmək bir əz çəkəcəyindən, əvəstdən qəbaq onların oradan çxılmasını gözləmək olmaz.

- Almaniya Hökuməti öz şərtnaməsində hazirləşır ki, Müttəfiqlərdən zərər iddia eyləsin. Zira Müttəfiqlər bəyənəmlik qanunu pozaraq Almaniyaya külli xəsarət yətişmişlər. Başçı xəsarət əbləkəndən [blokədəndən] toxunmuşdur. Xəriciyyə Nazarətində Almaniyanın digər bir tələbməsinə müzakirə edilər. Almaniya Cənubi Polşada öz haqqını bərpa edilmişini tələb edir.

- Amerika Raisi-Cümhurbaş [Prezidenti] süllh əhdnaməsi imza edilənədək Parisdə qəlməq istəyir. Əlkəri-ümumiyyəyə [ictimaiyyətin rəyinə] görə məyin ortalarında ancaq süllh imza edilə biləcəkdir. Lloyd Corc süllh əhdnaməsinin Konfrans müttəfid [birgə] iclasında qiraət edilmişinə ziddir. Onun rəyinə görə, ancaq dörd döv-letin nüməyəndələri hüüzürəndə oxunmalıdır. O istəyir ki, xüsusi surətdə müəhəddənəmən məzmunu üzvlər verilsin, təbiki bu yöl ilə mübahisətə [mühəbbəslərə] meydan buraxılmınsən. Əks-surətdə nəməslər müəhəddənəmən məzmununa vəqif olaraq, o xüsusiədə iqtidamətə [təşəbbüsədə] buluna bilərlər.

- Vilson və Lloyd Corc artıq dərcədə qışdən yorulduqlarından xəstələnmüşdürlər.

- Dördlər Surəsində misaləh [misləh] surətədə Rusiya işlərinə müdaxilə etməməsi təqarrür edəcəkdir [müəyyənləşdiriləcəkdir]. Müdiriyyəti-ümumiyyə bunların vətəni-əsilərinə idəsinə [əsil vətənlərinə qaytarılmasına] tərəfdərdir. Rumeli mühəccərinin haqqında işə Yunanıstanla bu bəddə [bərədə] əvvəlçə təqarrür etmiş bir mübadilə projesi mövcuddir idi. Vəziyyəti-siyasiyyə təvəzöh ələmsə [əyindləşəqdən sonra], bu xüsusdə dəqi qəti bərk qəribə verəcək və hicrat etmiş rümurlərə türklərin əməl və əməkl [məlan və mülkəni] mübadilə ediləcəkdir. Mühəccərinə-islamiyyənin hal-həzrdə təhəvi-əhtiyacı-ümürəməsi [vəcib ehtiyacıların yüngülləşdirilməsi] hökumətə böyük bir əhəmiyyətə nəzər-diqəətə alınmışdır.

DAĞİSTAN MƏLİSİ-MƏBUSANINDA

Dağıstan Məclisi-Məbusanının son iclasında müzakirə edilmiş olan məsələlərin əhəmiyyətində görə, müzakirəti [müsəkklərlər] "Dağıstan" qəzetəsindən iqtibasla qərelərimizə təqdim edilər.

14-cü apreldə olan Məclis raisi müəvini Cəbəyev Qroznıya gəndərliməsi həyətə-mürəxxəsən [nüməyəndə heyətinin] üzvü, Məclis-Məbusan raisi Rəşid xən Qəplənovdən gələm məktubu oxudu. Məktubun məzmunu:

"10-cu apreldə həyətə-mürəxxəsə Şəliyə vasilə oldu. 10-cu apreldə Denikin əsgəri Quderməsi zəbt etmişdir. Sobunc xəttində vəqə qarşılar [yərləşən kəndlər] və Vəledno qəzasından bəzi qaryalər Könnüllü əsgər sürətunu [şərtlərini] qəbul etmişdir. 10-cu apreldə Şəlidə çeçənlərin ümumi məclisində bizim sualmıza cavabən: – Biz Dağıstan Hökumətindən münfəridən [ayrın] heç bir məsləhət yəpməyəcəmişik və Hökumətin əmrinə təbəyə, – dedilər. 11-ci apreldə çeçənlərin vəkiləri [ilə] bərabər Qroznıya gətdik. Qroznıya Denikin və ingilis generalı Briks qəlmışdır. Denikin qəti surətdə kəndi məqsədə-əslişini [əsil məqsədin] biza söylədi: 1) Rusiyayı ehyə etmək [diriltmək]; 2) Dağıstan Hökuməti kəndi məqsədinə müğyir [zidd] olmaq; 3) Könnüllü əsgər üzün Şəmilqəla lazım olmaq; Bizim sözlərimiz və dəllillərimiz nəticəsiz qaldı. Biz Qroznıdan övdət etdik [qayıtdık]. Bir qəç gün Çeçənistan müğyir ziddi. Denikin qüvvəyi-əsgəriyyəsi çəx əzdir. Sımdıya qədar onların qəlib əməli çeçənlər ərsində ittifaq və itəat əlməddir. Dağıstandan çeçənlər müavinət [kəmək] təxir olunarsə, müzəffərziyyət düşməndə olacaqdır. Ümidsiz olmayalım. Fransada inqilab olub Klemənsə və aradəşlər istefa vərəmsə Qroznıda mələm oldu."

Dağıstan Məclisi-Məbusanının son iclasında müzakirə edilmiş olan məsələlərin əhəmiyyətində görə, müzakirəti [müsəkklərlər] "Dağıstan" qəzetəsindən iqtibasla qərelərimizə təqdim edilər. 14-cü apreldə olan Məclis raisi müəvini Cəbəyev Qroznıya gəndərliməsi həyətə-mürəxxəsən [nüməyəndə heyətinin] üzvü, Məclis-Məbusan raisi Rəşid xən Qəplənovdən gələm məktubu oxudu. Məktubun məzmunu:

"10-cu apreldə həyətə-mürəxxəsə Şəliyə vasilə oldu. 10-cu apreldə Denikin əsgəri Quderməsi zəbt etmişdir. Sobunc xəttində vəqə qarşılar [yərləşən kəndlər] və Vəledno qəzasından bəzi qaryalər Könnüllü əsgər sürətunu [şərtlərini] qəbul etmişdir. 10-cu apreldə Şəlidə çeçənlərin ümumi məclisində bizim sualmıza cavabən: – Biz Dağıstan Hökumətindən münfəridən [ayrın] heç bir məsləhət yəpməyəcəmişik və Hökumətin əmrinə təbəyə, – dedilər. 11-ci apreldə çeçənlərin vəkiləri [ilə] bərabər Qroznıya gətdik. Qroznıya Denikin və ingilis generalı Briks qəlmışdır. Denikin qəti surətdə kəndi məqsədə-əslişini [əsil məqsədin] biza söylədi: 1) Rusiyayı ehyə etmək [diriltmək]; 2) Dağıstan Hökuməti kəndi məqsədinə müğyir [zidd] olmaq; 3) Könnüllü əsgər üzün Şəmilqəla lazım olmaq; Bizim sözlərimiz və dəllillərimiz nəticəsiz qaldı. Biz Qroznıdan övdət etdik [qayıtdık]. Bir qəç gün Çeçənistan müğyir ziddi. Denikin qüvvəyi-əsgəriyyəsi çəx əzdir. Sımdıya qədar onların qəlib əməli çeçənlər ərsində ittifaq və itəat əlməddir. Dağıstandan çeçənlər müavinət [kəmək] təxir olunarsə, müzəffərziyyət düşməndə olacaqdır. Ümidsiz olmayalım. Fransada inqilab olub Klemənsə və aradəşlər istefa vərəmsə Qroznıda mələm oldu."

Sonra rais müəvini Cəbəyev kəndi tərəfindən əlavətən deyir: – İki gün əvvəl Qroznıya biza bir məlumat gətirmişdilər. Guya Dağıstan Terek vilayətindən ayrıb Azərbaycan ilə müttəhid olacağımsız [birləşəcəkmiz]. Bu xüsusdə raisimiz məkubunda heç bir şey yoxdur.

Axşatsəvə (Abxəzlər) – Biz əhəlini düşmən əleyhinə təhrik və təşviq üçün Məclisi tətlil edərək qəzələrə gətməyi qət etmişdik. Fəqət, bəzi səylərə görə qəzələrə gətməyi təxir etdik. Sımdı raisimiz məkubundan mələm olur ki, işlər bizim ehtiyəmizim əksindədir. Öylə olduğu təqdirdə, bilətəxir [gəçicikmədən] qəzələrə dəyilib, əhəli ərsində oqlu vəziyyəti ilə ehtiyəmiz.

Hərbiyyə naziri miralay [polkovnik] Musaləyev – Hökumət bu gün Çeçənistandan dörd məktub aldı. O məktublarda şımdı oxunən raisin məktubundan ərsində fərq vər. O məktublardan müqəyasə ediləməsi tələb edilər.

Sənəyev (Osetin vəkilin) – Mələm olur ki, çeçənlərin müavinətə ehtiyacı pək çəxdir. Həlbuki Dağıstan süvəri əlyə aları [indil] Təymurxənsürədə bulunur. Dağıstan əlyəndən mümkün olduğu qədar müavinət Çeçənistanə nəyçün gətməyir? Dağıstan əlyə ümumi müharibələrdə Rusiyanı müdafiə üçün sücaətlər ibraz edirdi [göstəridi]. Nə üçün önlən bizim vətanimizni müdafiə etməyir? Mən Dağıstan əlyənin bilətəxir [gəçicikmədən] qəzələrə dəyilib, əhəli ərsində oqlu vəziyyəti ilə ehtiyəmiz.

Hərbiyyə naziri – Sənəyevin sözü doğru deyildir. Çünki, Hökumətin əmrilə İ Dağıstan əlyə Qroznını müdafiə etmək üçün gəndərlimmişdi. İşlər dəyşincə, Hökumət Dağıstan əlyənin gəri çəkilməsinə və Xəsavuyt hüdədunda vəqi bulan fənləri təşkil [yətr-mək] üçün o vaxtda cəlmənsəm əmr etdik. Məzkur [deyilən] əlyənin bir qismi də Təymurxənsürəni müdafiə etmək üçün buraya cəlb edilər. Biz də rəhətliyə vəsəymiz. Çeçənistan ilki divizion və bir təbor əsgər vər. Əgər əzər edərlərsə, önlər vətəni müdafiə edə bilərlər. Hökumət nə vaxt əmr edərsə, Dağıstan əlyə də meydanı-hərbə gətməyə hazırdır.

Axşatsəvə – Hər bir ağıl işə düşünərək başlar. Bütün dağıstənlilər kəndi dəğəli kimi hüdrürlər və sübbəhis, öz hürriyətlərini müdafiə edirlər. Hürriyyəti uğrunda nəml əcadəmiş fədayi-cən edərlər. Biz zülmü istəməyiz. Bəyhadə çəx təkülməsini ərsə etmədiyimizdən, əvvəldə dəxi Denikinə mürəxxəsət [nüməyəndələr] gəndərməmişdik. O vaxt mürəxxəsətilərin Denikin gəmək belə istəmədi. Şımdı də dağıstənlilər və zənn edirik ki, Denikinlər fikir edərək bizim zülmərimizi istəmə edərək [dinləyirlər]. Onların məqsədləri şımdı təməmlən mələm olur. Biz qoçuqər deyiləm. Onların istədiyi işlərimizi buraxmaq qətiyyətin çəxi deyildir. Fransada inqilab zəhir olmaq biza mələm, bizimlə bərabər işləyəcəklər hürriyətçilər çəx olacaqdır. Fəqət denikinləri əncək xəbislər ərtəxdə olur. Bizim münəvəvər [ziyalı] sinifimiz eyləri fikir etməyir. Əhvali-zəmanı anlamaq istəməyir. Zəbitlərimizin bəzilərində bulvardə qəzələrə gətir, bəzilərində də Denikina məll olur və bəzilərində işlərimizi Denikina idarə edir [xəbər verir]. Şımdıyə qədar təhəmmül etdik [dözdük]. Artıq kifayət edər. Bizdən əylməq istəyənlər açıq böylən və əylisən. Bizim müqərrər [qərarlaşdırılmış] təşkilat təxir ediləmənsən bir bəz fəyda çəxməyəcəkdir. Məbusanların izmətinə müəyyən edilmiş yerlərə gətməsinə münəşib gürürəm.

Yusif Hacı (Çeçen) – Rəisənd vərid olan [gəlmən] məktub haqqında müzakirə etməyi münəşib gürürəm. Balkə həyətə-mürəxxəsətilə gəlməyəcəklər qədar işlər də dəyşmək mədəmlədir [ehtimallə olunsundur]. Biza təvəzif edilmiş [təşriqlim] işi itməmə olmalıdır [yerinə yətlirək].

Ərsən Noqayev (Çeçen) – Vəkilərimiz gəlməyəcəki qədər iş təxir etmək fədayı olmamaz. Uzun Hacı buradadır. Yənn də Əli Hacı gəlməck. Onların Məclisə dəvət ediləmə və sonra dəğəlləmə.

Saxi Toqayev (Dağıstənlilər) – İşlərimiz açıq, təxir etmək lüzumsuzdur. Biz və bəzilər də bəzər hökumət məmurlarını yəmn etdikdən sonra hər qəzaya bir məbus gəndərliməsinə münəşib gürürəm. Bütün Məclisin dəğəlməsinə ehtiyac yoxdur.

Rais müəvini Cəbəyev – İki [gün] əvvəl Dağıstəndə bir səyivə vər idi ki, guya məmləkətimiz iki qışmətə ayrılacağımsız. Dağıstan ingilislər, Terek vilayətini Denikinin təhti-nəzarətində [nəzarət altında] olacağımsız. Bəzi mürəxxəsətlər və guya buna rəzəmişəm. Bu gün raisimiz məkubundan mələm mələm olur ki, bu səyivə yələndir. Denikin Şəmilqəlamızı zəbt etmək istəyir. Ural və Mavərəyri-Xəzərdə [Zakaspyskdə] ənd əsgərlərə itibət peydə etmək istəyir. Fəqət biz məmləkətimizin parçaları ayrılmasına qətiyyətin rəzə olmayacağız. Əşir-dirt ki, guya bəzi adamlar Dağıstan Azərbaycan iləqə etmək [birləşdirmək] istəyirlər. Amma biliniz ki, Azərbaycan biza şımdiki müavinətəndə ziyadə yərdəm gətirməyəcəkdir. Yənn mələmunuz olsun ki, Denikin Çeçənistanə qəlməyəcəkdir. Çeçənistanə iş təməm olarsə Dağıstana gələcək, Dağıstəndə də Bakıya əzimət edəcəkdir [gəcdəkdir]. Çünki Denikin Bakıya ənd ehtiyac vəqə fövqəhədd [həddən artıq] çəxdir. Dağıstan Azərbaycan iləqə edib Çeçənistanə ayrılməq istəyənlər vətən xainlərdir. Zira çeçənlər və dağıstənlilər İmam Şəmilin zamanında də müttəhidən [birgə] çəlmişdir. Zənn etməm ki, dağıstənlilər kəndi qərdəşlər olan çeçənləri qəndərində bərabər Azərbaycan iləqə etməyəcəklər. Bu böyük bir hiylədir. Böylə dəsilərsə [ləkləkləri] bizi əldatmaq istəyirlər.

Əğərhim Qazi (Dağıstənlilər) – Hökumət təşəkkül etdikdən bəri quləqlərimiz Denikinin xəbərələrindən qurtulmamдық. Şımdı Denikinin məqsədləri bəzi mələm. Mən əvvəldə kəndimizni eyləyibəyirəm. Çünki süyləyirəm, unuttur. Əhəli bizi və Hökuməti sübbə edir və deyirlər ki, Məclis-Məbusan və hökumət vətanimizni Denikina sətmaq istəyir. Düşmənin qarşısına çxmaq biza vəcibdir. Görürük ki, düşmən gəri gətməyir. Bileks [əksinə], biza xənlərsiz və Şəmilqəlamızı zəbt etmək istəyir. Bilməyirəm düşmənin qarşısına nə vaxt çəxəcəz. Biz qəzələrə gətmədən əvvəl İdəyri-Şəriyadənd [Şəriat İdərsindən] cihad vəcib olmaq haqqında istifadə edib fivəni bizimlə bərabər gərtirməmiş münəşib gürürəm. Xəbirə zübbəsində ədəi sözlər çəx olur. Fəqət işin haqqı qəlməyir.

Sənəyev təklif edir ki, mükəllimə [dənişəq] bildirilərək əsil məsələyə şüru edilsin [başlansın]. (Əsil məsələ Raisi-Hökumətin istefəsi idi). Məslis bu təklifi qəbul edir. İstefə məsələsi haqqında müzakirə başlar.

Axşatsəvə – Zəmnə nə

«AZƏRBAYCAN» qəzetinin 1919-cü il 23 aprel (Çərşənbə günü) tarixli 164-cü nömrəsinin ADA Universitetinin dəstəyi ilə transliterasiyası

Danışığın nəticəsində saldatlar silahlarını Şamkirdə təslim etməyə razı oldular. Silahları öhdələrinə və təhvilərinə almaq qəsdinə Şamkirdə müsəlman ziyalları ilə bərabər şəhər camaatı da gətdilər. Hamının yaxın kəndlərdən 2 min nəfərə qədər silahlı kənd camaatı cəm oldular. Yanvar ayının 9-da səhər saat 10-da Şamkirdin iki yerliyə və Şamkir çayının sağ kənarında durmuş zirehli qatərin müqabilinə əsəlonlar gəlməyə başladı. Ən əvvəl məlurəs eşəlonu keçdi. 2-ci və 3-cü eşəlonlar öz rizaları ilə silahlarını təslim etdilər. Onlardan alınan silahları zirehli qatərə yığıldı. Hər bir iş bütün səhlik və nizam ilə keçdi. Guya ki, zirehli qatər bir-birinin dəlincə gələnlər saldat qatərləri ilə mehribanə söhbət edirdi. Silahları təslim edən saldatlar Şamxor stansiyasına gedib camaatla xoşraflıqlarla keçirdi. Bu cürə səhlikdə deyənlər təbiət özü də iştirak edirdi. Uzaqlarda şimal və cənubun qarlı dağları da şahədat göstərib təbəssüm edirdi. Qatər duran yerdən qibləyə doğru Şamkirdin üstündə bina olunan qalanın və körpünün xarabəsi görünürdü. Bu xarəbə hali hərəkətdə insanın nəzərini özünə tərəf çəkirdi. Bu cəhətdən o xarəbəyə baxdıqda xətrinə ona dair tarixi bir əhvalatı yad etdim.

Bu xarəbə keçmişdə bir şəhərin xarəbəsidir ki, o zaman Şamkir pəşəhəlğilinin ismi ilə adlanmışdır. Bu vaxta qədər onun üstündə haman ad bağı qalmışdır. Müdavaş nəslinin ikincisi "Şamkir" adında bir pəşəş 323-356 hicrisində (935-967) burada hökumət edib, bir şəhər tikib adını da oraya vərmişdir. İndi o şəhərdən ancaq bir körpüsü və qalasının xarəbəsi bağı qalmışdır. Əmir Teymur zamanında bu şəhər abəd imiş.

Kim güman edə bilərdi ki, bu zikir etdiyim xoş mənərə gərətədan sonra cəhannamə dənəcəkdir. Birdən-bir yer və göy tıtradi, narılıdər, toğrul güruldədi, puləmyət və güllələr doli kimi başmaşa yağdı. Əgər dəstəbaşı gəncəli Kərbəlayi Həsən Şahsevənlə mənə kəmək vərəb öz silahlərinə tərəf aparmasıyđ, tələf olmağđ gözümlən altına almışdım.

Bu hədisəyə taməm camaat mat qaldı. Döndürəncə eşəlon gəlib silahlərinə təslim etdikdə içərlərdən bir nəfər onunla səslənib "Silahlərinizi təslim etməyiniz, atəş açın, müsəlmanları qırımlı" – dēyə qışqırdı, fitnani ertəməyə saldı. Bu zaman topları ağıd. Topun gülləsi orada sakit duran zirehlinin baş tərəfinə dəydi. İçində olan komandanı Abxazvanı, iki əfsəri, bir səldəti və bir müsəlmanı tələf etdi. Bu toq gəllələndən sonra yerdə qalan səhik eşəlon yolu o tərəf-bu tərəfdə duran əhəlinin üstünə od yağdıra-yağdıra yağzala doğru yənəldilər. Bu əhvali müsəlmanlar gərükdə artıq səbr etməyib atəş açmağa məcbur oldular. Qırğın və vuruşma başlandı. Aqıd eşəlonlar taqət gətirməyib silahlərinə vərəmay məcbur qaldılar. Saldatlar silahlarını təslim edəndən sonra atışmanı dəyərindirilər və bir nəfər də səldət öldürülmədi.

Təslim olan saldatların ədədi 10.000-ə qədər var idi. Hərgəh müsəlmanlar döğrudən – nəca ki, bədxahlarınuz onları vəhşilikdə və qançılıqda müttəhim edirlər – öylə olsaydı, o zaman bu qədər saldatları tələf edərirdilər. Faqət təslim olan saldatların qətlinə heç vada əğyanə tərəf milləti fitna verə bilməzdi. O saldatları bu odu yağdırmağə vadar edən içərlidə olan fitnaçılar imiş.

Bu dəvadə camaatin vərəydi tələfatdan qeyri üç nəfər məktəb müttəəlimləri [şəğirdələri] Məhəmməd Məşədi Əli oğlu, Rafizadə Yaquub [gimnaziyənin 8-ci sinif müttəəlimi], Mehdişad İsfəndiyər eşəlonun atəşi altında canlarını vətən və millətlərinin uğrunda fəda edib şahədatə yetmişdilər. Dördüncüsü isə Mirzə Əliəkbər Bağır oğlu Hüseynzadə bərk yaralandı. Amma ölmədən qurtardı. Bu cavən elm sahəbləri rəşidənə [rəşadətli] bir surətədə qağbaqda olub eşəlonlardan silahları cəm edirdilər. Mən kaməli-ümüd ilə inanıram ki, biz türk miləti bu cavanlarımızın vətəni və milləti yolunda fədakarları bir surətədə çalısb və əxrdə səhəd düşkünlərini xətrindən çəxartməyəcəyik. Onların bu qəhrəmanə əlümləri əlbəttə cavanlarımızın bir nüməyə göstərir ki, necə vətənin yolunda lazım olan vaxt qeyrətlə can vərək lazımdır, nə ki, bir para cavanlarımız binaməsluğu əbədli vətənin əşgərlik vəzifəsindən baş qəçərlir. Qeyrətşü qatəbi da əna, bacı namənunun müdafiəsində cəmə cavanlarını gətizirlər.

Döğrudür, şəhərlərin cisman zahirdə gərülməyisə, faqət ruhları diri hələ olundur.

Vaqonla bu tərəfdən digər tərəfə hərəkət edən bolşevik saldatların çöldə və zəmlərdə işləyən müsəlman əhəliklərinin üstünə atəş açmaları insanı dəhşətə salır. Halbuki həmin bu bolşeviklər rəncəblərindən müdafiəçisi, rəncəblərə mülk və əkin yeri vad edirlər.

Eyni zamanda Azərbaycan rəncəbləri yer və ixtiyar vad edən bolşeviklərin ixtiyarına vad olunan yerlərə ölmüşük yerəli düşürlər, arzu eddikləri qanılar ilə boyadırlar.

Bolşeviklərin və fitnaçılərin bihəyəli iş bir mərtəbəyə çımsı ki, özəlini fəhlə və rəncəblərinin həmişə ədləndirdikləri namənsə bəzi hilyələri sayəsində müsəlman fəhlə və əhəlikləri arasında və müsəlman türk camaatı arasında təfərrüçilliyi [ayrı-şəçkiliyi], ədəvət salmaq istəyirdilər. Və əhəliklərə yad vərirdilər ki, onları xanların, bəylərin və ağəllərin əsarətindən xilas etmək üçün çalışır.

Qoy həmmə məlum olsun ki, cəhəngirlik [imperializm] dövrü bizim həmməzür bir əsarətdə və bir rizaltə içində saxlayıb də dəmələyirdilər.

Azərbaycan xan və bəyləri rəhəyətədən daha bəddər [batər] istibadət zülmü altında əziyyətdə idilər. Bu cürə zülüm və istibadət altında cəxən xan və bəylərin ancaq bir quru laqəbləri bağı qalmışdır. Həzərdə vətəndaşlıq vəzifəsini əməl hər bir xan və bəy qeyri vətəndaşları ilə barəbər, yəni əkinçi və fəhlə ilə müsəvi surətdə vətənin və millətin nəfi [faydası] yolunda çalısb, hərə Azərbaycan Cümhuriyyəsinin hürr vətəndaşlarıdır. Bunlar öz sinəlarını vətənin və millətin mühafizəsində qağbağə vərər, hər bir fitnaçı – istər bolşevik və istər isə qeyri bir qara quvə – olmuş olsa dəf edəcəklərdir.

(yənə vər)

Adil xan Ziyadcan

Ədəbi süitunlar

ƏSƏRLƏRİMİZƏ-KÖNÜLLƏRİMİZƏ"Ars, irali, ars, bizindir falah
Ars, igidlik, vətən imdadına!"

Namiq Kamal

- 1 -

Qorxutmamalı bizləri yollarında əngəl,
Məfkurəyə doğru yürü, qəs, durma, çapıq gəl!
Millət tükəkə namına ölsən dağı heykəl,
Qoyma toxuna yurduña naməhəram ol əl.
Bizlərdə bu gün olmalı bir maqəddi-əkmal,
Bir maqəddi-əkmal və bir ümmüdi-mübəccəl.
Amalmızı doğru şitaban olalım, gəl,
Millətə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 2 -

İstərsən əgər yurduña hürriyyəti-nazan,
Düşmənləri eyrəh üçün ol atəşi-suzan,
Təmiri-vətən etməyi ol nuri-fürzan,
Dillərdə bu gün olmalı bir əzmi-xürusan,
Ləzəndə-qədəm olmalı azimi-meydan,
Ehrəyətə-qədəm olmalı vətəni-məydan,
Hər maqəddi-əkmal və bir ümmüdi-mübəccəl.
Amalmızı doğru şitaban olalım, gəl,
Millətə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 3 -

Təhdid ediyər yurdumuzu düşməni-qəddar,
Boğmaq diliyər haqqımız fırcəyi-xunxar,
Afaqı-siyasıyyımıza atf ol anzar,
Olmaqda buludlur şü ufiğlərdə nümdar,
Etmək üçün yurdumuzu qəreyri-anvar,
Biz də ədalimə kəndi bəsalətimiz izhar,
Amalmızı doğru şitaban olalım, gəl,
Millətə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 4 -
Şənsiz yaşamaq istəməz, şən diləris, şən,
Əshabi-həmiyyət diləməz ömri-parışan,
Həmmətəlləridir; bilin, əməli-dirəşan,
Qeyrətşü ölmə millət olab səhbi-xürsan,
Ehrəzi-kəmal etmək üçün qəşməli hər an,
İstərsək əgər olmayım bəndəyi-fərman,
Amalmızı doğru şitaban olalım, gəl,
Millətə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 5 -

Nazəndə vətən qibəyi-hürriyyətimizdir,
Məşçərləri, məzhərləri hər cür'ət-rövizdir,
Bəşlər bizi, bir mün'im-biminnətimizdir,
Öldüqca diri süfəyi-pürnemətimizdir,
Öldükdə qucağı əbadi türbətimizdir,
Qiyəmətlə vətən mədəri-zisəfqətimizdir,
Amalmızı doğru şitaban olalım, gəl,
Millətə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 6 -

Bil ki, vətənin sevgili bir mədəri-cəndir,
Vərəmə bunu əğyar əlinə, rahm et, amandır,
Hürriyyətimiz hurı-füsunsazi-cəhandır,
Bax bir nə gözəldir, necə cəndir, nə cavandır,
Biz vərəməz əldən, bunu düşmənlərə qəndir,
Hübbül-vətəni onlara fe'linə inandır,
Amalmızı doğru şitaban olalım, gəl,
Millətə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 7 -

İlk məhədin ili son yerin ağışı-vətəndir,
Xaki-vətənin, bilməlisən, maye-yə-təndir,
Zühür-vətən cənnəti-hər-qönçə-dəhəndir,
Gürüz çiçəkli yarıdın işi cəməndir,
Hizf etməyə bu gülsəni qurbani-badəndir,
Rüxsərey-güləngi-əməl rövşənü-səndir,
Amalmızı doğru şitaban olalım, gəl,
Millətə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 8 -

Millət yaşamaz, yurdunu zəbt əyləsə düşmən,
Gəldikdə xazan fəslə sənər rövnağı-gülşən,
İstərsək əgər yurdumuz olsun da işiq, şən,
Göstərməyimiz düşməmə bir cür'ət-rövşən,
Qurbani-vətən olmalı bir can ilə bir tən,
Ən ılıvi səadət: Vətən olsun tən mədəfən,
Amalmızı doğru şitaban olalım, gəl,
Millətə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 9 -

Hübbül-vətəni yazmaldır qəlbinə millət,
Hübbül-vətəni səmməl bir milli ibadət,
Hübbül-vətən uğrunda ələn zindədir, əlbət,
Ey hübbül-vətənə dili ləbrizi-məvəddət,
Şəfqətli anandır vətənin, ətim xidmət,
Ey seyyəf-qəlam ərləri, bacür'ətü-qeyrət,
Amalmızı doğru şitaban olalım, gəl,
Millətə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

Bakı, 22 nisan 1919

Əbdülməslizadə Məhəmməd Hədi

ÇAĞIRILMAÇ BEYNƏLMİLƏL KONFRANS MÜNASİBƏTİ İLƏ NAHXİVAN VƏ ŞƏRUR MAHALLARI

- 2 -

Naqxıvan və Şərrur mahalləni qeyb etməsə, Azərbaycan vətəndaşının iki dəyərli əzasını [orqanını] qeyb etməsə olar. Lüzumlu iki əzasını qeyb etməsə insan nəfəs təpəyi-nəfəsində [inkişafında] bir təqdim müəməniyərlə [mənəələri] mərəz qalır, Naqxıvan və Şərrurun qeyb etməsə Azərbaycan eyni surətdə kəndi nəşəyi-nəmənsədə böyük məəneələrə mərəz qəlar. Zətan, Naqxıvan və Şərrur mahallərinin iqtisadi və siyasi əhəmiyyətləri Azərbaycan əfkarı-ümümiyyəsinə [ictimai fikrinə] öldüğündən nəçə qat belə artırdı. Əqsayi-Şərqədə [Uzaq Şərqədə] Azərbaycan tutduğı nümvəqey-coğrafiəsi cəhətində atiyədə [işğalında] iqtisadi bəylik rəllər ölməyəcəksə şübhə yoxdur zənnindəyəm.

Şərqin bir çox mətəsi Qərbə və Qərbin həm bir çox mətəsi Şərqə yalnız Azərbaycan tarixi [yolu] ilə gedəcəkdir. Yevropa, Amerika bazarlarında satılan İrandən [küşkbər, xali] İrandən yalnız Azərbaycan tarixi ilə İxrac və İrandən bazarlarında satılan Yevropa, Rusiya mətələri yənə əksər Azərbaycan tarixi ilə idəal olur. Yalnız İrandən deyil, Asiyanın bəzi başqa qitələrinin [hissələrinin] həm ticarəti Azərbaycan tarixi ilə olacağından burası Şərq ilə Qərbin vəsətində [ortasında] mübadiləyi-matə [məl mübadiləsi] olunan bir nöqtə təşkil edəcəkdir. Təbii, kəndi vəzifəsini layiqlicə icə etməkdən ötrü Azərbaycan hənə-raq [yüklərin dəşməsi] üçün əvlərşəyi yaxşı yoluna məlik olmalıdır. Kəspə dənizi vəsəti isə İrandən, Türkiyədən və həm Rusiya ilə ticarətimiz əlbəttə bir dərəcəyə kimi ənsənlərdir. Lakin, Naqxıvan və Şərrur mahallərinin qeyb etməsə, Azərbaycanın iki islam ölkəsi və yəni milyon nüfusa bəliq [qatın] yerli və mühacir rıdış və dindəşlərində bir yerdə İrandən və bəlkə həm Osmanlı ticarətinin bir qismini qeyb etməsə olar.

Fikrimizi aydınlaşdıraraq, dəlillərlə izah edə biləm. Məlum olduğı üzərə Azərbaycan cəmətin əksər hissəsindən ticarəti Zaqaqaziya dəmiyyəllər vəsətisi ilə Culfa tarixi ilə olurdu. Tarixdən, Xoy, Urmu, Səlməs, Məraqə və İrandən Azərbaycanın başqa bir çox nəhiyəlləri min putlarla kəndi mallarını Culfa tarixi ilə İxrac edərək, bədəlində həman tarixlə yüz min putlarla çənd, çay, məmfaktura və bir çox hən Yevropə və Amerikə mallarını İrandən Azərbaycanına idəal etdirirdilər. Bu ticarətlərin hənə-naqlı Culfaya kimi Zaqaqaziya dəmiyyəllər vəsətisi ilə İrandən məmləkəti dəxlində isə Tabriz dəmiyyəllər, Urmu güli və hən buralarda mövcud cəhdə yollar [quru yollar, məğistral yollar] vəsətisi ilə. Məlum olduğı üzərə Rusiya ilə İrandən ticarətinin böyük bir hissəsi hənən bu tarixi ilə olurdu və Culfa-Bakı dəmiyyəllər Rusiya həkuməti yalnız İrandən ilə Culfa tarixi ilə olan ticarətinin vəsətindəndən ötrü züdənmüşdü. Culfadan Xoy, Dilməqən, Köhnəşəhər, Van və bir neçə başqa İrandən və Osmanlı şəhərlərinə gözəl cəddələr var. Həkazə [həbələ], Naqxıvan şəhərinin bir istəyon məsəfəsində bulunan Şaxtaxtı möviqindəndən [stansiyasından] Məku xənlignə, Bayəzi'də [y] bir dəmiyyəllər və bir neçə şöse yollar Rusiya həkuməti tərəfindən işə ədlilib, hənən bu yollar Azərbaycan Cümhuriyyətinin ötkən mənziləsində [berlində] bulunən və məzkur [dəylən] yollarla Naqxıvan məhəli dəxlində yəqə Culfa qəsəbəsində yərləşən Culfa-Bakı dəmiyyəllər ələnə ixracənə, Naqxıvan və Şərrur mahallərinin qeyb etməsə İrandən nə qədər əhəmiyyəti öldüğü-nə isə bəla həcət qəlməz zənnindəyəm.

Culfa-Bakı dəmiyyəllərin əhəmiyyəti bu gün Azərbaycan Cümhuriyyətinə hənəcə düşündülür. Həkumət hənən bu yola lazımi əhəmiyyəti vərəyindəndir ki, bəla Sədri-vükalə [Baş nazir] hənəzlətlərini dəkletərisiyəsində öndən bəhs olundur. Lakin, Azərbaycan camaatı əksərən bu yolun əhəmiyyəti avtomobil nöqtəyi-nəzəri ilə düşündür. Azərbaycan Cümhuriyyətinin başqa-başqa hissələrinin bir-birinə yapışdırır və hənən bu hissələrə təbdiləyi-matə [məl mübadiləsi] etmək və yaxud mətəllərin bazarlara çəxartmaq imkanı vərər dəylər. Ələttə, bu əhəmiyyət kəndisi Azərbaycan miqyasında ə əhəmiyyəti dəyil. Lakin, hənən yolun dünüyanı altından bir hissəsini çəpə etməsə başqa Rusiya həkuməti nöqtəyi nəzəridə olan böyük əhəmiyyəti hənən bağı [yerində] qəlar. Bu əhəmiyyət isə bu yolun Culfada Tabriz

dəmiyyəllər ilə ittisəl edərək [birləşərək], İrandən bazarlarını Bakı vəsətisi ilə Rusiya ilə yaxın bir yol ilə birləşdirə bilər.

Naqxıvan və Şərrur mahalləri Azərbaycan dəxlində qəlarəq Culfa-Bakı dəmiyyəllər Tabriz dəmiyyəllər ilə birləşərsə, Bakı nəfətdən sonra Azərbaycan vəzinasının birinci mənbəyi-sənəti hənən yol olar.

Zaqaqaziya dəmiyyəlləri və yaxud Gürcüstan və Ermanistan dəmiyyəlləri kəndi mövqələrini itirir. İrandən ticarətinin hənən-naqlı büs-tübünə Azərbaycan məmləkətdən hənən yol vəsətisi ilə və böyləliklə, yol varidəti artaraq dölət vəzinasını təşviq etməkdən [gücləndirməkdən] əlavə, Azərbaycan camaatına başqa xüsüsərlə cəhdə və mənavi bir çox müəvənatda bulunur.

Yol tərəddüdü [gədiş-gəliş] və hənən hənən-naqlı artıqdə, dəmiyyəllər tərəfindən əlavə bir çox başqa mənbəyi-varidət [sənəti mənəbəyi] vətəddə qəlarəq Azərbaycan camaatının maddi və iqtisadi cəhətdən kəşbi-qüvvət etməsinə [güclənməsinə] xidmət edər. Azərbaycan mətəlləri məhtəkərləri təvəssüti [vəsətçilliyi] ilə deyil, azərbaycanlıların kəndi əlləri ilə satılmağa imkən olar. Həkazə [eləcə də], dünüyanın bir çox cəhətləri ilə rabitə vətəddə gəldiyəndən, Azərbaycan türklərinin əsrdə doğru etmələri, tərəqəti və təkamülü etmələri yolunda hənən bəzi təşahil [sənətlərlər, əvlərşəli imkanlar] vətəddə qəlar.

İrandən Azərbaycan ərmaniləri üçün qəpəli qəlar. Azərbaycan tacirələrinə İrandən ticarət etmək üçün müsəid bir mövqə vətəddə gətirər. Azərbaycan qitəsinə qonşu İrandən Osmanlı məmləkətləri ilə hənən-üddə edər...

Bir qitənin əhəmiyyətdən bəhs etdikdə, onun mərkəzə yaxın və yaxud uzaq olduğunu yox, bəlkə tutduğı mövqəyi-coğrafiəsi və önyənə biləcəyi iqtisadi və siyasi rəlləri nəzərə tutulmalıdır. Hənən nöqtəyi-nəzərdən Naqxıvan və Şərrur mahallərinin əhəmiyyəti həç bir məkfəfatə təvüz [vəzə] olunmamaz.

Azəri türklərinin müstəqil olaraq mədəni millətlər ailəsinə daxil olmaları təşri bizlərin əsrinmə təsəddüf etdiriyəndən, kəndi vəzifəmiz ifadəsində dıxır göstərməmiş olsaq, hənən vətən və hənən gələcək nəsil qərisində məsul yalnız kəndimiz olaçəz. Yəni vətəndə, qarçılərin məsul yurdıya yaşamaq məcrül [yaralı] bədənə yaşamaqdan əct öldüğüünü hənəmiz düşündür. Binaənləy [onə gərə], övlədlərimizə irlə öyəcəyimiz Azərbaycan qarçılərar təqşim olunmuş [bölünmüş] yox, bütün hissələrinin cəm edərək sələmət bir vətədd şəkildə qoyulmalıy.

Xiləsətül-kəlam olaraq bənən hənən demək istəyirik ki, Naqxıvan və Şərrur mahallərinin iqtisadi və siyasi əhəmiyyətlərindən bəhs etdikdə zənni ədəllərin ki, hənən olduqları [dəşdilər] əhəmiyyətləri cəhətində bəz buraları vətənimizə daxil etmək istəyirik. Yüz İkiən artıq bir İman imperiatlı təhdi-İdərəsində [İdərəsi altında] əzilən Azəri türklər İmperiazimə yalnız İnanət edirlər.

Naqxıvanın Kürəyi-ərdə bəhaqq [haqlı olaraq] birincilik qazanmağə layiqli olən üzümi, pəniri, Şərrurun İrandən qəbənriyəsini vərənəni kəfayət edən buğdası, düyüsü, bu iki vilayətlərdə nəmiş [iləlik] min putlarla hasil olan pambığı, İtalya bazarlarında şöhrət qazanmış ipek, bütün Qafaqaziyyə kəfayət edən düz mədənləri, islam dōvlət tarixindəndən qəlar bir çox əsar [əşərlər, əbidərlər], Azərbaycan güldəstəsindən bəzi müəttər [ətirlər] çiçəklərini önuən üçün təşkil edirlər ki, bu ərazi Azərbaycan qitəsi olaraq, əhəlisinin səksən faizi Azəri türk və islamlandırlar.

Tağı Nəğizadə

20 aprel 1919

ALÇAQ SİYASƏT

Axsika qanlı hədaisələrinin əsil səbəblərini bulmaq, fəlakətin dərəcəsini anlamaq üzərə oraya Məclisi-Müəssisən tərəfindən fəvqəladə bir komissiya gəndərdi.

O komissiya əzasından [üzvlərindən] biri də müsəlman idi. Həç ki, adı yadımda deyil. O hənən bütün müsəlmanların Məclisi-Müəssisənə yegənə vəkilidir. Amma deyirlər, ədil, səf və əvam bir kəşiflüdür. Tiflisdə bir çox müsəlman oxumuşları Məclisi-Müəssisənə nəmiş göstərməmişlər, lakin komissiyə həç birini çənd etməyib, həmin köylünü müsəib və layiqli [il] bilmiş.

İsə, bundan da gürcü sosialistlərinin siyasiətlərini təqdir edərsiniz [başə dəyərşiniz].

Maqəsdə gəlhim: Komissiya Axsikaya gedib, təhqiqatda bulunmuş və keçən həftə qayıdıb Məclisi-Müəssisənə dəkletməsi əyləmişdir. Burud, Axsika üzvləri: *"Axsika 400 ilə yaxındır ki, türk-müsəlman nüfuzu altında qalmış, Osmanlıların çox zülüm və cəfəllərini çəkmış, gürcülüləklərini, dillərini təhdit etməyə çox çalıbmış, lakin əxşakları yənə əna (?) diğür-cəncə saxlamışlar. [Halbuki yüzdə 95- i bir söz də gürcüca bilməz, çünki əna dilləri türkçüdə]."*

"1918-də Axsika və Axalkalə yəuzəlləri 7 ay qədər Osmanlıların əlində qaldı. Nəyəbən Ərxinin Osmanlıları Axsikadan çəkildilər. Çəkildən cəməatın var-yoxunu da bərabər əli gətürdülər. Dəkəbən əvvəlində Axsikaya daxil olan gürcü qəşunə yerli müsəlman camaatı tərəfindən məmmuniyyətlə qarşılandı. Lakin gürcü idarəsi, torpaqları əllərdən gədəcək olan bəylər, Osmanlı agentlərinə xoş gəlmədi. Bunların kimi qəçəli, çox əvlərləndə qaldı ki, fürsət vətəndə cəməat ərsində həkumət əyleyhinə təşviqatda bulunsunlar. Böylə də oldu. Çox çəkmədi, bunlar qəşunən əzliğəndə istifadə edərək əhəlini üşənə hazırladılar. Günün birində posxovlərlə birləşib qəşunəməzün ərsənsindən hücum etdilər. Qəşunəməz əzliqi səbəbi ilə müvəqqətdən çəkliməyə məcbur oldu. Sərvər bəy 25 gün Axsikada həkumət əylədi. Nahəyət, 7 martda Axsika yənə tarixindəndə işğal edildi. Bu işğalı-əsgəri [hərbi işğalı] vətəndə bittəbii [təbii olaraq] bir çox köylər zərərdə dıçar edildi. Onlara təzliklə yardım lazımdır."

İsə, rəsmi bir dəklet ki, başdən-bəşə yəlan və yudurdum. İnsan haqiqət nəminə böylə şeytənəti-siyasiyyəni [siyasi şeytənəli], əfkarı-ümümiyyəni işğal [ictimai fikri yayılmağı] üçün böylə qəsd [məqsədi] firqa sətəkərləmiş, əhəq tərəfçilliyi gərdükcə sosialist istibadəti ilə Nikolay istibadəti arasında nə fəraq var, dəyəcəyi gəlir. Əvət, dəklet tamənəli yəlan:

1) Osmanlıların gəndəndə köyli cəməatın həç bir şeyini gətürməmişlərdir. Osmanlı vətəndən hər zad bol, oğurluq, təlan qəşitəyən yox idi. Aələr hər kas üçün sərbət, həttə əsgəri pədrətçilər, böyük pul qəzanənlər yənə gürcü və ərmanlılardın.

2) Axsikada Osmanlı tərəfdəri nə bir agent və nə də bir bəy qalmışdır.

Gürcü həkumətinin ən ziyadə qəndüğü Ömrər Faiq əfəndi ki, köyli cəməatın yənən böyük nüfuz vətəndə yoldu, yoldəşləri ilə bərabər Axsika işğalının həftəsində tutulub Tiflisdə başə gəndərdi. Qalan bəylər ki, Bəxşi bəy Maçəbəli, Ziya bəy Şərcəbeyi, Teymur bəy Muxlarski, Fəzəli ağ Ərcənkidzə, Xərcəm əmmi Molla Osman və qeyrlərdən ibarətdir, Axsikada qəlib Levən Ruxadze ilə bərabər gürcü həkuməti mənfəətində çalırdılar. Axsikada camaatı həkumət əyleyhinə təşviq edəcəkdir bəz [adəm] də yox idi. Haqiqətə isə cəməati üşənə "məcbur" edən yegənə Levən Ruxadze və yoldəşləri bəylər idi.

Osmanlı vətəndə cəməat ərsində ticarət qəyət sərbəst idi. Hər kas əzədlə qəşərə gəlirdi. Ruxadze idarəsi qurulanəndən sonra şəhərə bəli-gətmə kasıdli. Ticarət söndü. Müsəlmanlar səlimgə, mallarını saxlaməyə məcbur oldular. Çünki bəşibəş saldatlar, intiqəmə gürcü mühəcirləri tərəfindən soyulmağə, təhqirə dıçar olurdular. Urəvil ucaştokunda müsəlmanlar silah saxlayırlar bəhanəsində qılpaqlarındən döyülürdülər. Oşərə tərəfində komissarların etmədikləri rəzalətlər qəlməyirdi. Ruxadzenin 18 yaşındakı qarğası komissar, başına yığdığı "Nikolay jəndərməllər" ilə istədiyini əyləyirdi.

Posxov hüdədu üzərindəki qarovullər gəlib-keçəni icnətdəkdə, soyumağə jəndərməllərdən əşəyi qəlməyirdilər.

İsə, böyləliklə cəməat həkumətdən narazı olmağə, hüdəd qarovulləri ilə münəziyə [mübahisəyə; münəqəşəyə] başlədilər. Həman bu kiçik münəziə Ruxadzenin təşviqi ilə böyüyüb bildiyimiz Axsika hədisəsinə meydəna gətirdi.

Doğru, müsəlmanlar bir münəziə nəticəsində hüdəd qarovullərinin silahlərinin əldilər. Bu səbəblə üzərlərinə gəndərlirdi.

200-300 qəşunə ilə vuruşub Ude kəndini zəbt və qışman təlan etdilər. Lakin Ude gürcüləri, qonşular müsəlmanlara əzəli uyuşa biləcəklərini, böylə əvəz qəylərə işi böyütməməklərini Ruxadzedən rica etməzlərsə də, o, biləks [şəksinə], toplə Xəxərə köyünü və cəməsinə dağıtdırıb, civar [təraf] köyləri də toq atəşi ilə cəzələndirməyə və guya bu işə ilə nəzərləyi sındırməyə cəldi. Lakin müsəlmanlar şiddətdə qarşı şiddətə cavəb verməyə məcbur oldular.

İsə, bu surətdə üşənə yənginə lazım olan əczə [bərət] hazırlandı. Sərvər bəy Posxovda bənən dıydu, fürsəti qənimət bildi, başındakı məcarəparəstlərə bərabər hüdəd keçdi. Ruxadzenin tədbirsizlikləri hazırlanən əcayəə övürdü. Bu surətdə yegənədən gələn yəngin bütün üzeydi tutdu.

Ruxadzenin inad və tədbirsizliyi ilə hazırlanən yəngin Sərvər bəyin əfv edilməz dəllilik və əvantürölüyü ilə böyüyüb bəçərə Axsika köylülərinin, müsəlman demokratiyasının bədbəxtliyi ilə nəticələndi.

Budur, adı qarovul mücadiləsidir, o böyük Axsika fəlakətinin zahiri səbəbi! Arada nə Osmanlı agenti, nə torpaq məsələsi və nə də özgə böyük bir sə